

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 341.349.2

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.22.16>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ: НАЦІОНАЛЬНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Жильцов Олександр Леонідович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри загальноправових
та соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету
внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

Новіков Микола Михайлович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових та
соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету
внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

Світовою громадськістю насильство визнане однією з найбільш поширених форм порушення прав людини. У статті досліджено правове регулювання запобігання та протидії домашньому насильству в Україні. Насильство в сім'ї відбувається у всіх групах суспільства, незалежно від релігії, раси, сексуальних вподобань, професійного та освітнього рівня. Розкриті причини і проаналізовані напрями формування та реалізації державної політики захисту постраждалих осіб від домашнього насильства. Вивчено нормативно-правові акти та позиції вчених із цього питання. Автори зазначають, що для створення ефективної системи запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі необхідно забезпечити координацію та взаємодію значної кількості суб'єктів у сфері протидії домашньому насильству. Подоланню правової неосвіченості громадян, незнання своїх прав, механізму дії закону повинні допомогти засоби масової інформації, висвітлюючи проблеми насильства в сім'ї та привернення уваги громадськості до них, пропагування ідей ненасильницького розв'язання конфліктів, що виникають у суспільстві.

У статті наголошено, що запобігання та протидія домашньому насильству залежить від ефективної системи попередження та покарання за вчинені правопорушення. Автори на конкретних прикладах показують, що людина, її права, свободи та інтереси є основною цінністю суспільства та наголошують, що ефективність державної політики від насильства та інших протиправних дій базується на ефективності норм закону й залежить від дії всього механізму адміністративно-правового регулювання. Важливу роль у запобіганні, протидії домашньому насильству займає ефективна скоординована система правового виховання населення як загалом, так і за розподілом цільової аудиторії. На сучасному етапі з'явилося більше засобів і можливостей захищати громадян від домашнього насильства й оперативно запобігати новим випадкам його прояву.

Ключові слова: домашнє насильство, правове регулювання, закон, жертва, протидія, відповідальність, національне законодавство, міжнародні документи.

LEGAL REGULATION OF DOMESTIC VIOLENCE IN UKRAINE AT THE PRESENT STAGE: NATIONAL AND INTERNATIONAL LAW

Zhylytsov Oleksandr Leonidovych,
Candidate of Law Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Professional and Special Disciplines
(Kherson Faculty of Odessa State
University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

Novikov Mykola Mykhailovych,
Candidate of Law Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Professional and Special Disciplines
(Kherson Faculty of Odessa State
University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

Violence is recognized by the world community as one of the most widespread forms of human rights violations. The article researched the legal regulation of preventing and combating domestic violence in Ukraine. Domestic violence occurs in all groups of society, regardless of religion, race, sexual preferences, professional or educational level. The reasons and analyzed the directions of formation and implementation of the state policy of protection of victims of domestic violence are analyzed. The normative-legal acts and positions of scientists on this question are studied.

The author notes that in order to create an effective system for preventing and combating domestic and gender-based violence, it is necessary to ensure the coordination and interaction of a significant number of actors in the field of combating domestic violence. Overcoming the legal ignorance of citizens, ignorance of their rights, the mechanism of the law should help the media, covering the problems of domestic violence and attracting public attention to them, promoting the ideas of non-violent conflict resolution in society.

The article emphasizes that the prevention and counteraction to domestic violence depends on an effective system of prevention and punishment for offenses. The author shows by concrete examples that a person, his rights, freedoms and interests are the primary

value of society and emphasizes that the effectiveness of public policy against violence and other illegal actions is based on the effectiveness of law and depends on the mechanism of administrative regulation. An important role in preventing and combating domestic violence is played by an effective coordinated system of legal education of the population as a whole and by the distribution of the target audience. At the present stage, there are more means and opportunities to protect citizens from domestic violence and promptly prevent new cases of its manifestation.

Key words: domestic violence, legal regulation, law, victim, counteraction, responsibility, national legislation, international documents.

Постановка проблеми. Поняття «насильство» закріпилось у свідомості людини ХХІ століття. Насильство щодо дітей та жінок, насильство в засобах масової інформації, незаконне насильство в поліції, насильство на вулицях, насильство влади стосовно громадян, інформаційне насильство – усе це реалії сьогодення.

У ст. 1 Декларації ООН про викорінення насильства проти жінок зазначено, що «насильство щодо жінок – це довільний акт насильства, скоєний на підставі статевої ознаки, який спричиняє або може спричинити фізичний, статевий чи психологічний збиток або страждання жінкам, а також загроза скоєння таких актів, примусове чи довільне позбавлення свободи або особистого життя» [2]. Визнані міжнародні стандарти захисту від домашнього насильства загалом втілені у національному законодавстві України. Положення національного законодавства свідчать, що державна політика захисту від насильства та інших протиправних дій є одним із пріоритетів державно-правової політики України.

Пандемія COVID-19 поглибила проблему та виявила прогалини в системі протидії домашньому насильству. На жаль, 2020 рік, із його особливими соціально-економічними умовами, тільки посилив ситуацію з домашнім насильством. У цих умовах громадяни більше часу вимушено проводили вдома, через це збільшилась кількість випадків вчинення домашнього насильства.

Обсяг проблеми став настільки небезпечними, що вона є однією з найбільш актуальних сьогодні у світі та має багато нерозв'язаних аспектів прояву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах становлення інформаційної епохи традиційний інститут сім'ї став рушійною силою суспільного розвитку. Науковець О. Ільяшенко зазначає, що саме сім'я, а не атомарна особистість, не бюрократична корпорація стає основою нової глобальної цивілізації, що формується у ХХІ столітті [11, с. 18].

Проблема насильства в сім'ї в усіх його формах та проявах має міжгалузевий характер та торкається всіх сфер суспільного життя. Сім'ї як особливому соціальному інституту необхідна охорона засобами різних галузей права: міжнародного, сімейного, трудового, адміністративного, цивільного, кримінального. Питання насильницької поведінки є предметом наукового пошуку вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед них – Я. Бордіян, В. Голіна, Г. Горбова, О. Гумін, А. Долгова, О. Джужа, А. Закалок, А. Зелінський, В. Кудрявцев, О. Костирь, Г. Міньковський, В. Ролінський та багато інших дослідників. Вивчення цієї проблеми здійснювали А. Блага, В. Брижик, А. Волощук, В. Галунько, О. Дудоров, Т. Журавель, Я. Квітка, К. Левченко, О. Кулаковська, Г. Ланова, Ю. Лисюк, О. Мартиненко, О. Ткаленко, М. Хавронюк, Х. Ярмакі, М. Ясеновська та інші науковці.

Мета статті – визначити стан проблеми домашнього насильства в Україні на сучасному етапі в контексті українського законодавства та міжнародного права.

Виклад основного матеріалу. Протидія насильству в сім'ї є сьогодні одним із важливих напрямів суспільного розвитку. Конституція України визнає людину, її життя

і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю (ст. 3)[1]. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1]. Водночас права і свободи людини без механізму їх реалізації і ефективного захисту, який враховує реалії сучасного життя, – фікція.

Для національного законодавства та дії його реалізації важливо брати до уваги положення міжнародно-правових актів, які є своєрідним стандартом для країни, що вступила на шлях демократії. В Україні вводяться нові механізми екстреного реагування на випадки домашнього насильства. Їх основне завдання – створення дієвої системи запобігання та протидії домашньому насильству й насильству за ознакою статі відповідно до міжнародних стандартів і Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Водночас вони мають забезпечити координації та взаємодії центральних державних органів – Міністерства соціальної політики, Міністерства юстиції, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства освіти та науки, місцевих органів та установ, які виконують функції, пов'язані з проведенням заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, а також вітчизняних, іноземних неурядових та міжнародних організацій. Постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658 затверджено Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству й насильству за ознакою статі. Іншою Постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 654 було затверджене Типове положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі. Постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 655 було затверджене Типове положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі.

Важливим кроком у цьому напрямі є прийняття 6 грудня 2017 р. Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України» [4] з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, зважаючи на це, до Кримінального кодексу України кодифіковано значні нормативні зміни та доповнення. Прийняття спеціального законодавства та впровадження його в практику діяльності уповноважених державних органів дає змогу поступово викоринювати ці негативні суспільні явища. Інформаційний міжнародний обмін між вченими, працівниками правоохоронних органів, соціальними працівниками позитивно впливає на вітчизняну правову систему, сприяє поширенню міжнародного досвіду. Водночас Україна на шляху формування національного законодавства аналізує й адаптує положення міжнародних стандартів із прав людини, зокрема щодо протидії домашньому насильству. Знаковою подією стало прийняття Стамбульської конвенції 11 травня 2011 р. 47 країнами. Необхідність підписання та ратифікації Україною Стамбульської конвенції 2011 р. визначена багатьма причинами, серед яких:

- зобов'язання України перед Радою Європи;
- прагнення прискорити адаптацію законодавства України до законодавства Європейського Союзу в контексті набуття Україною повноправного членства в ЄС;
- необхідність зміни сприйняття проблеми суспільством.

Основний зміст і принципи запобігання домашньому насильству та насильству стосовно жінок та боротьби з цими явищами, зібрані у Стамбульській конвенції, були реалізовані у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому

насилъству». Більша частина міжнародних актів спрямовані на установлення гендерної рівності та попередження насилъства щодо дітей та жінок: Конвенція ООН про права дитини [3] та Декларація про викорінення насилъства проти жінок [2].

Слід зазначити, що домашнє насилъство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насилъства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи – карається громадськими роботами на строк від ста п'ятидесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років [7]. Домашнє насилъство, своєю чергою, поділяється на такі види:

- економічне насилъство;
- психічне насилъство;
- фізичне насилъство;
- сексуальне насилъство.

Варто звернути увагу на такі форми насилъства, як психічне та економічне, що є новелами у КК України.

На сучасному етапі з'явилося більше засобів і можливостей захищати громадян від домашнього насилъства й оперативно запобігати новим випадкам його прояву, враховуючи можливість застосовування до винної особи адміністративного, кримінального покарання та обмежувальних заходів. Необхідно зазначити, що домашнє насилъство ускладнюється фоновими явищами злочинності, серед яких: деморалізація осіб, які складають групу ризику злочинності, загострення етнокультурних розбіжностей, міграційні процеси (легальна, нелегальна міграція) тощо. В Україні почали діяти мобільні групи допомоги постраждалим від домашнього насилъства, працюють відповідні телефони довіри, сформовані та працюють притулки для постраждалих від домашнього насилъства тощо. Однак для проведення результативної боротьби з домашнім та іншими видами насилъства слід ще багато чого зробити. Наразі уповноважені органи (зокрема ГПУ та судові органи) мають синхронізувати статистичні дані, які повинні відображати реальні показники. Так, в Україні існує потреба вдосконалення показників у формах державної статистичної звітності у сфері запобігання та протидії насилъству щодо дітей та жінок. Обґрунтовано необхідність створення незалежної психолого-юридичної служби в притулках для постраждалих, центрах медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб, яка б забезпечувала правовий захист жінок і дітей, була б з'єднувальною ланкою між конфліктуєчими сторонами, правоохоронними органами, громадськими організаціями.

Висновки. Таким чином, в Україні домашнє насилъство не є виключно сімейною та приватною справою, оскільки державою запроваджений дійовий механізм протидії та запобігання домашньому насилъству. Значним кроком до формування ефективної системи взаємодії та співпраці державних органів і соціальних установ у сфері запобігання та протидії домашньому насилъству й насилъству за ознакою статі є підготовка, прийняття та реалізація цілої системи загальних і спеціальних нормативно-правових актів, що мають забезпечити швидкий та ефективний захист прав постраждалих осіб. НАТО та Європейський союз, частиною яких прагне стати Україна – це, перш за все, світогляд і демократичні цінності, базовані на верховенстві права та природних правах людини. Саме ці цінності мають бути покладені в основу системи освіти з цих питань, особливо в такій головній натеper для українського суспільства сфері, як сім'я та сімейні відносини.

Сьогодні держава виступає за рівноправну участь жінок у всіх аспектах життя і зосереджується на таких пріоритетних цілях: зростання лідерства жінок та їхня активна участь у процесах розвитку; боротьба з насиллям проти жінок; залучення жінок до всіх аспектів у процесах розбудови громадянського суспільства; розширення повноважень жінок у економічній сфері; надання пріоритетності питанням гендерної рівності в державному плануванні та бюджетуванні. Це і є важливою запорукою сталого розвитку України та збалансованості у прийнятті державних рішень.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР : зі змінами та доповненнями. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Декларація ООН про викорінення насильства проти жінок : офіційний переклад. *Громадська організація «Спілка жінок Чернігівщини»* : веб-сайт. URL: http://wu.cn.ua/law/vukor_nasylla.pdf (дата звернення: 19.09.2021).
3. Конвенція ООН про права дитини : редакція зі змінами схвалена резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 08.08.2021).
4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України : Закон України від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII. *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-17> (дата звернення: 06.08.2021).
5. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 19.09.2021).
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 грудня 1984 р. № 80731-X. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n1867> (дата звернення: 19.09.2021).
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Ст. 131. *База даних «Законодавство України»*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 06.08.2021).
8. Про утворення Державної установи «Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей» : Наказ Міністерства соціальної політики від 11 грудня 2018 р. № 1852. *Міністерство соціальної політики України* : веб-сайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/4511.html> (дата звернення: 19.09.2021).
9. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі : наук.-практ. коментар новел Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2019. 288 с.
10. Зуєва І.І., Приступ В.М. Сучасні аспекти правового регулювання запобігання та протидії домашньому насильству в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. Вип. 3. С. 229–233.
11. Ильяшенко А.Н. Семья как приоритет социальной политики государства: международно-правовые и конституционные основы. *Конституционное и муниципальное право*. 2002. № 2. С. 18–22.
12. Лесько Н.В. Напрями удосконалення державної політики захисту дітей від насильства. *Порівняльно-аналітичне право* : електронне видання. 2018. № 2. С. 232–234.
13. Романишин Н.Ю. Організаційно-правове забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері протидії домашньому насильству. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 1. С. 78–81.